

A PERIFÉRIÁRA SZORULT TÁRSADALMI CSOPORTOK TANULÁSI LEHETŐSÉGE

Kerekasztal-beszélgetés

Meghívott szakértők: *Berki Judit*, a Romaügyi Hivatal vezetője, *Brüll Edit*, a Budapesti Művelődési Központ igazgatóhelyettese, *Dr. Hegyesi Gábor* tanszékvezető, *Eötvös Loránd Tudományegyetem Társadalomtudományi Kar Szociális Tanulmányok Intézete Szociálismunkás-képző Tanszék*, *Sas Lajos*, a Ménhely Alapítvány vezetője, *Dr. Tausz Katalin* tanszékvezető, *Eötvös Loránd Tudományegyetem Társadalomtudományi Kar Szociális Tanulmányok Intézete Szociálpolitikai és Szociális Munka Tanszék*.

Hozzászólók: *Bálint György*, Nagyváti János Gazdaképző Egyesület, *Bódi Zsuzsa*, Magyar Művelődési Intézet, *Földiák András*, Magyar Művelődési Intézet, *Ladány Dauda Györgyi*, ELTE Tanító- és Óvóképző Kar, *Mátyus Aliz*, Magyar Művelődési Intézet, *Molnár Éva* szociológus, *Takács Anna* pedagógus.

Moderátor: *Gyenes Zsuzsa*

Gyenes Zsuzsa: Mielőtt a címből következő kérdést feltenném, tisztáznunk kellene, hogy mely társadalmi csoportokat tekintjük perifériára szorult társadalmi csoportoknak.

Sas Lajos: Tisztelnél fogva azt kell mondjam, hogy a hajléktalanokat.

Bálint György: A Nagyváti János Gazdaképző Egyesület elkezdett a cigányság mezőgazdasági képzésével foglalkozni. Az utóbbi tizenhárom évben ugyanis a társadalom legnagyobb terheit kétségkívül a vidéki emberek, és ezen belül különösen a cigányság volt kénytelen a vállára venni. Azok a cigány emberek, akik eddig a fővárosban és a városokban segédmunkásként tevékenykedtek, vagy termelőszövetkezetekben, állami gazdaságokban találtak maguknak szerény megélhetést, most munkanélküliek. A munkanélküliségükön mi nem tudunk segíteni, abban azonban segíthetünk, hogy meg tudják termelni azt az ételmet, ami a családjuknak szükséges. Erre tulajdonképpen minden technikai feltétel rendelkezésre áll, bizonyos irányultság kellene csak hozzá, hogy hozzáfogjanak. (Az egyik cigány vezető azt kérdezte tőlem: „A cigányság kétezer éven keresztül meg tudta tartóztatni magát attól, hogy a földet kapálja, meg kaszálja, meg művelje, most te akarod megváltoztatni őket?” Mondtam, hogy igen.) A Rádió C segítségével és a teleházak rendszerét igénybe véve a Nagyváti János Gazdaképző Egyesület elindít egy olyan előadássorozatot, illetve oktatási sorozatot, amelyben megpróbálunk tanácsot adni a vidéki cigányságnak: hogyan hízlalja meg azt a malacot, amit megvásárolt, hogyan tartson kecskét, hogyan termelje meg a család számára szükséges burgonyát, babot, zöldségféléket, hogyan tartsa rendben a környezetét. Talán az épületek karbantartásáról is lesz majd szó. Szóval valamiképpen az életfolyamataik összességét szeretnénk átfogni oly módon, ahogy az az ő gondolkodás módjuknak és igényeiknek, illetve a társadalom szempontjainak a legjobban megfelel.

Gyenes Zsuzsa: Bálint György már kicsit tovább is ment az első kérdésnél. Lesz még szó arról, hogy milyen hiányok vannak a perifériára szorultak tanulási lehetőségeiben, milyen lehetőségek vannak, és milyen szükségletek. De azt szeretném, hogyha továbbvinnék a listát, amelyre már felkerültek a hajléktalanok, a vidékiek és a cigányok...

Berki Judit: Én is szeretném kiegészíteni, illetve kicsit másfajta nézőpontból megközelíteni a kérdést, mert fontos tudnunk, hogy kik azok, akik igazán hátrányos helyzetűek ma a magyar társadalomban. Egyrészt azt mondják, hogy az alacsony iskolai végzettségűek, akik nyolc általánossal, vagy annál kevesebbel rendelkeznek és tartós munkanélküliek, tehát egy évnél régebben vannak kiszorulva a munkaerőpiacról. A roma aktív korú, munkaképes férfi lakosság nagy része több mint egy évtizede nem tudott a legális munkaerőpiacra visszatérni. A roma lakosság hatvan százaléka él kistelepeken és falvakban, ahol eleve kevés a munkalehetőség, és a környező városokban is beszűkültek a számukra valamikor munkát adó lehetőségek (a nehézipar, építőipar, bányaiipar stb.) Ezek az emberek huszonöt, harminc és harmincöt évet is ledolgoztak, és jelen pillanatban a szociális ellátórendszerből csak nagyon minimálisan részesülnek, mert még nem nyugdíjas korúak, illetve nincs meg a nyugdíjhoz szükséges idejük. Ráadásul az elmúlt tizenhárom évben – és a hátrányos helyzetbe ez is belefoglalható – megromlott mind a mentális mind pedig a testi egészségük. (Azt sem szabad elfelejtenünk, hogy a roma közösséget – más társadalmi csoportoktól eltérően – az előítélet is sújtja, s ez megnyilvánul az oktatásban, a felnőttképzésben, a munkához való hozzáférésben.) Mindehhez hozzájárul természetesen a jövedelemhiánnyal összefüggő minden egyéb olyan tünet, amely a lakhatás kérdéskörét, a közüzemidő-tartozások kérdéskörét érinti. Ha tehát a tanulásról és az integrációról beszélünk, szem előtt kell tartanunk, hogyan lehet a régi képességeket, jártasságokat, tudást feleleveníteni, illetve a résztvevőket egy másfajta tudás birtokába eljuttatni, és olyan programokban kell gondolkodni, amelyek valós mobilitási lehetőséget tudnak nyújtani az emberek számára.

Gyenes Zsuzsa: Kezdek igazat adni Péterfi Ferencnek, aki azt mondta, talán meg kellene fordítani a nyitókérdést: kik nem perifériára szorult, vagy hátrányos helyzetű csoportok ma Magyarországon? Azt is látjuk, hogy nagyon sok egymásra rakódó hátrány van.

Ladány Dauda Györgyi: Én még két csoportot mindenképpen hozzátennék ehhez a listához. Az egyik az egyedül maradt idősök, kisnyugdíjasok, akik egyedül kénytelenek a háztartásukat fenntartani és a lakhatásukat megoldani. A másik az iskolából kihullott, kikerült fiatalok, illetve a szakmával, akár még diplomával is rendelkező fiatalok, akik nem tudnak munkalehetőséghez jutni, vagy nem tudnak megragadni, megmaradni egy munkahelyen. Az ő esetükben a továbbképzés, vagy az át-képzés valószínűleg könnyebben megoldható, ezért ebből a szempontból jobb helyzetben vannak. Az idősök miatt viszont nagyon aggódom. Sokat foglalkozunk azzal, hogy van-e élet a halál után, de úgy tűnik, azzal senki nem foglalkozik, hogy van-e élet a nyugdíj után, és milyen az az élet. Ezt nagyon fájónak érzem, és azt gondolom, hogy az egészségügyi problémák egy része is kezelhető lehetne, hogyha az időseket a társadalom nem „írná le”, hanem aktív emberekként próbálná őket elfogadni, illetve visszafogadni.

Sas Lajos: A beszélgetésünkben egyszerre használjuk a hátrányos helyzetű társadalmi csoport és a perifériára szorult társa-

dalmi csoport megnevezéseket. Szerintem e kettő nem ugyanaz, ezért javaslom, deifiniáljuk a fogalmakat.

Berkó Judit: Ahhoz, hogy meg tudjuk határozni, mit értünk hátrányos helyzetben, illetve periférián, meg kellene tudnunk határozni, ki van a központban, vagyis mihez képest tekintünk egy csoportot perifériára szorultnak, hátrányos helyzetűnek, vagy sorolhatnánk még a jelzőket: kirekesztettnek, társadalom alatti létben élők stb. Azt is fontos lenne megmondani, hogy milyen szempont alapján tekintünk egy társadalmi csoportot hátrányos helyzetűnek vagy periférián lévőnek: a tanuláshoz való hozzáférés, az életlehetőségek, az esélyek, a társadalmi integráltság, illetve elfogadottság szempontjából? Kiket szoktunk a periférián lévőkhöz sorolni? A hajléktalanokat. Mely csoportokat szoktunk halmozottan hátrányos helyzetűnek tartani? A romákat, az időseket, a három- és többgyerekes családokat, a fogyatékos embereket – minden olyan társadalmi csoportot, amely a többségi társadalom által elfogadott normáktól eltérő formában vagy értékrendszerben él. A kérdés az, hogy most kikről, illetve melyik problémáról szeretnénk beszélni: egy, a társadalmi rendszerben, struktúrában lévő problémáról, egy kulturális problémáról, egy értékrendszerben gyökerező problémáról, a többség és e csoportok viszonyáról, vagy arról, amiről Bálint gazda beszélt, hogy milyen eszközökkel lehet e csoportok akárhogyan is definiált másságát, perifirikusságát, hátrányos helyzetét csökkenteni.

Tausz Katalin: A felnőttképzés szempontjából érdemes lenne három szintet megkülönböztetni (ezek mindegyike elhangzott már a beszélgetésben): az első csoportba azok a felnőttképzések sorolhatók, amelyek a megélhetést, a túlélést segítik – ez alapvető funkciója lehet például a munkanélkülivé válók, a tartósan munkanélküliek, a segélyezették számára szervezett képzéseknek. A másik csoport a társadalmi mobilitást segítő képzések, a harmadik pedig az életminőséget javító képzések, amelyek nem arról szólnak, hogy a munkaerőpiacon milyen helyzete legyen valakinek. Van egy nagyon kedves angol ismerősöm, 85 éves volt, amikor megkérdeztem tőle, mi minden csinált az elmúlt időben. Azt mondta: „Elkezdtém franciául tanulni, mert a lányoméknak vettem egy házat Franciaországban, és szeretném, ha tudnék beszélgetni a helyiekkel, amikor meglátogatom őket. Járók egy zenekörbe, mert nagyon szeretem a zenét és szeretek beszélgetni.” Gondolom, hogyha az ember elkezd valami teljesen újat tanulni 80 éven felül, azt tekinthetjük egyszerűen egy életminőséget javító felnőttkori tanuláshoz.

Gyenes Zsuzsa: Megállapodhatunk akkor abban, hogy itt most azért beszélünk a perifériára szorult társadalmi csoportok tanulási lehetőségéről, mert fontosnak tartjuk a társadalmi integrációt, és az erre való felkészülésre, vagy felzárkózásra – Tausz Katalin megfogalmazásában – a társadalmi mobilitást elősegítő tanulási formákra gondolunk?

Brüll Edit: Nem szeretném, ha leszűkítenénk a témát, és a tanulást csak mobilitási kérdésként tárgyalnánk. Én azért ülök itt, hogy az idősek tanulását képviseljem (miközben eszembe jutott, hogy egy igen könnyen perifériára kerülő csoportról még nem beszéltünk: a fogyatékkal élőkéről), az idősek esetében pedig – ahogy Kati is említette – fontos, hogy az életminőség javítása szempontjából is átgondoljuk a felnőttképzést.

Gyenes Zsuzsa: Nagyjából feltérképeztük a perifériára szorult társadalmi csoportokat, és megállapodtunk abban, hogy a társadalmi mobilitást elősegítő, illetve az életminőséget javító célú tanulásról fogunk beszélni. Érintettük már azt is, hogy mi-

lyen speciális szükségleteik, igényeik vannak ezeknek a csoportoknak, illetve milyen korlátai vannak a tanulásuknak. Nagyon sokféle korlát létezhet a kommunikációs korláttól a fizikai korlátig – ha sikerülne ezeket felvázolni, ebből kiindulva talán azt is meg tudnánk mondani, hogy milyen képzésre lenne szükség, illetve melyek a jelenlegi képzési rendszer hiányosságai.

Földiák András: Bizonyára vannak olyan speciális tanulási lehetőségek, amelyekkel jó eredményt értek el a perifériára szorult társadalmi csoportok felemelkedésében. Ezen speciális képzések mellett azonban az általános műveltség megszerzése – az általános iskola és a gimnázium elvégzése – is alapvető fontosságú. Magyarországon a dolgozók gimnáziumának megszűnése óta a kilencvenes évektől csökkent a középiskolába járók száma: százezerről kb. majdnem a felére esett vissza, aztán hullámozott egy darabig, majd öröndetesen emelkedett (nem készültem, ezért pontos számokat sajnos nem tudok mondani), és 2001-ben újra megközelítette a százazretet. Hozzá kell ugyanakkor tennünk, hogy a középiskolába felnőttkorban beiratkozók a közép felé orientálódó rétegekből kerülnek ki. A leszakadó, perifériára szorult rétegekbe tartozóknak sokszor még az általános iskolai végzettségük sincs meg (pedig enélkül még jogosítványt sem lehet kapni, semmihez sem lehet kezdeni), a felnőttkorban általános iskolájába járók száma pedig folyamatosan zuhan. Miközben több százezer ember funkcionális analfabéta és rengetegen vannak, akik nem végezték el a nyolc osztályt, mindössze 2600 ember járt a dolgozók általános iskolájába 2001-ben, s ezt a problémát nem szabad a szőnyeg alá söpörni. Bármilyen nehéz ezeket a rétegeket a tanulásba bevonni, a speciális képzések mellett az alapképzéssel is foglalkozni kell.

Brüll Edit: Azt hiszem, a létminimumhoz azt is hozzávehetjük, hogy egy tudásbeli minimum is szükségeltetik. Györgyi Zoltán felnőttkori tanulásról szóló kutatásában 11 státuszcsoporthoz tudott meghatározni. Arra a kérdésre, hogy milyen tanulási igényük van, milyen képzésben szeretnének részt venni, a leszakadó nők és a leszakadó férfiak státuszcsoportha tartozók azt válaszolták, hogy az általános iskolában elmulasztott ismereteket, tudásokat szeretnék megszerezni, és a be nem fejezett általános iskolát vagy szakiskolát befejezni. A közművelődési intézmények olyan képzési programokat tudnak kifejleszteni, amelyek segítik az általános iskola, a szakmunkás iskola, vagy akár a középiskola befejezését, de úgy érzem, hogy ezen a téren korlátozottabbak a lehetőségeink.

Takács Anna: Pedagógus vagyok, tanítok gyerekeket is, de felnőttoktatással is foglalkozom. Felmerült bennem néhány gondolat, amelyet szeretnék elmondani. A régebbi időkben nem volt ilyen sok perifériára szorult ember. Az a tapasztalatom, hogy az oktatási rendszerben változtattunk meg dolgokat, ami ezt eredményezte – szakmailag nem kívánok ebbe belelemenni. Meg kellene nézni, hogy mi volt működőképes 20-30 évvel ezelőtt – ami lehetővé tette, hogy ki tudtuk termelni mi, magyarok a szellemi elitet –, és azt visszaállítani. Lehet, hogy ez valóban az alapoknál kezdődött, ahogy itt már többször elhangzott. Az alapokat kellene teljesen lerakni, mert ott kezdődik a probléma: Ha valaki nem tanul meg jól írni, olvasni, tanulni – különösen nagy gond van az értő olvasással –, akkor nem fog tudni, tanulni. Ahogy egyre feljebb halad az iskolai tanulásban, egyre inkább lemarad az anyagban. Ahogy lemarad a tanulásban, egyre kevesebb érdeke lesz benne, és kiszorul a perifériára. Ha javítunk ezen a helyzeten, csökkenhet a perifériára szorultak száma. Másrésztől amikor arról beszélünk, hogyan tudjuk a

perifériára szorult embereket felzárkóztatni, érdemes Széchenyit idéznünk, aki azt fogalmazta meg, hogy egy ország gazdasági kivirágása a kiművelt emberfők sokaságán múlik. A cél tehát az lenne, hogy nagyon sok kiművelt emberfőt képezzünk. Én első sorban nem a perifériára szorult emberekkel foglalkoznék, hanem azokkal, akik tudnak és képesek. Mert akik képesek, azokat kevesebb energiával még magasabbra lehet juttatni, és utána sokkal több olyan emberünk lesz, aki el tudja látni a feladatokat, és fel tudja emelni az alul lévőket, így nagyobb esély van rá, hogy végül mindenkit felemeljünk.

Hozzászólás: Amiről beszéltél, az inkább egy kirekesztés, a kirekesztő társadalom felé hajlana. Amiről meg mi beszéltünk, azt úgy hívják, hogy befogadó társadalom. (Csak zárójelben megjegyzném meg, hogy az információs társadalomról még nem beszéltünk, de ezt most ne is bolygassuk.)

Hozzászólás: Tapasztalatom és statisztikai ismereteim szerint az utóbbi negyven évben ugyanannyian vannak a periférián, ez a szám semmit sem változott. Azért jöttem el ide, mert ugyanaz a probléma van 2003-ban, amibe én belefeketedtem 1986-ban. Nyugodtan visszamehetünk közel 20 évet – látom magamat, csak most nem szociális munkás vagyok, hanem valami más –, a gondok ugyanazok.

Hozzászólás: Amit mondtál, az egy nagyon veszélyes út, mert azt az öllőt, amely már így is borzasztóan nagy, még jobban szétnyitja. Ez pedig oda vezethet, hogy szegregált intézményeket hozunk létre, ahol a leszakadó gyerekek a szegényházba vagy a dologházba kerülnek, és soha az életben nem lesz esélyük egy olyan szint elérésére, amely lehetővé teszi, hogy a társadalom aktív tagjaként működhessenek. Inkább arról kellene beszélnünk, hogyan kell az alapproblémát kezelni – szerintem módszerek sokaságára van szükség, amelyet többek között a szociális szakma taníthat meg egy pedagógiai vagy művelődési intézménynek. Hogy a tanító néninek ne csak a Zsolnai-módszer, hanem egy másik pedagógiai módszer is legyen a kezében, mondjuk a Montessori, amelyben mindegy, hogy honnan jöttek a gyerekek, mindenképp együtt oktatják őket, mert az osztályban az egyik gyerek viszi a másikat és az egyik gyerek tanul a másiktól. Ez az alap (erre a hátrányos helyzetű gyerekeknél akár pozitív diszkrimináció árán is ráépülhet egyfajta ösztöndíj vagy mentori rendszer), ezen felül mindenki olyan különörra iratja be a gyermekét, amilyenre akarja.

Hegyesi Gábor: Anna hozzászólásában valóban volt egy félreérthető mondat („akik akarnak is meg képesek is”), amelyet lehet úgy értelmezni, hogy az oktatást az elitképzés irányába kell elvinni. De volt egy másik mondat is, ami ennek szöges ellentéte, és én azt vélem kihallani, mégpedig az, hogy meg kell erősíteni az általános iskolát. Nem tudjuk azt mondani, hogy az általános és középiskola rendben van. Többfrontos harc folyik, és amíg az általános és középiskola nem működik jól, addig csak a többi oktatáshoz képez klienseket.

Molnár Éva: 1986-tól egy nevelési tanácsadóban dolgoztam szociális munkásként. Rengeteg olyan gyerek volt, aki 16 éves koráig nem fejezte be az általános iskolát. Én azokat tekintetem – az aktuális életkoruktól függetlenül – perifériára került társadalmi csoportba tartozónak, akik 16 éves korukig nem tudták befejezni az általános iskolát. Ezekben a családokban nagyon alacsony szintű a munkakultúra, nem képesek felvenni azt a versenyhelyzetet, amit az adott társadalom diktál, nem jutnak hozzá kulturális javakhoz, nem igazán képesek megjelenni a munkaerőpiacon. Családon belüli konfliktushelyzetek

vannak, valamint olyan mentális problémák, mint alkohol, drog és különböző pszichiátriai betegségek. Ha ezt a kérdést kizárólagosan felnőttoktatási problémaként kezeljük, az sehová nem vezet, komplex szemlélettel lehet csak eredményt elérni. Egyrészt valamifajta tanulási segítyt kell biztosítani, hiszen a felnőtt tanuló a tanulásra fordított időt abból az időből veszik el, amit a munkaerőpiacon el tudnak adni, tehát pénzt tudnak keresni. Másrészt ezeket a társadalmi csoportokat meg kell tanítani egy másfajta kommunikációra. Ezeknek a csoportoknak az is problémát jelent (és itt utalnék a bersteini korlátozott és kidolgozott kódrendszerre), hogy nem képesek különböző kommunikációs szintek között mozogni. A hozzám tanuláskorrekcióra járó gyerekeknek nem az írás- és olvasáskészségét próbáltam fejleszteni, hanem kommunikációs helyzetgyakorlatokkal dolgoztunk, s ezáltal megtanultak azokban a kommunikációs mezőkben élni és létezni, ami egy iskolai rendszert vagy egy lakótelepi, lakókörnyezeti rendszert jelentett. Ezen keresztül meg lehetett tanítani őket arra, hogy szociálpolitikai vagy bármilyen más intézményrendszerben milyen verbális és meta-kommunikációs szinten tudják magukat elfogadtatni, s ezáltal az esélyeiket javítani. Kitalálhatunk tehát egy parádés felnőttoktatási modellt, az önmagában sehová nem vezet.

Sas Lajos: Van egy utcán élő, roma származású hajléktalanunk. Addig nem beszélhetünk felnőttoktatásról, amíg nem hoztuk olyan helyzetbe, hogy fizikailag el tudja látni, fenn tudja tartani magát (egészen egyszerűen lakni tudjon), erre jöhet majd a többi lépcsőfok. Egy folyamatos gondozásos tevékenységben kell ezt elgondolni, amelyben nagyon nagy szerepük van a segítőknek. Ennek a folyamatnak a legvégén lehet elkezdni a felnőttképzést.

Az adatokból kiderül (mi tizenötezer hajléktalant tartunk nyilván, nyolcezer emberről van konkrét adatunk), hogy a hajléktalanok 40%-a végzett nyolc általánost, 26,6%-a érettségizett, 33%-a szakmunkás és 2,4%-a (195 ember) felsőfokú végzettségű. A szakmájuk általában kohász, vagy olyan klasszikus, régi szakma, amelyre ma már semmi szükség nincs. A felnőttoktatásnak akkor van értelme, ha olyan végzettségeket ad, amivel lehet mit kezdeni.

Volt egy kísérletünk Kiskunhalason: olyan időskorú hajléktalanokat vittünk le tanyára, akik előtte vidéken éltek és gazdálkodtak. Minden lehetőséget megteremtettünk nekik, voltak lent segítők is, furcsa mód mégis csődbe ment a kísérlet (20 főből kb. 2-3 maradt lent, aki aztán tovább gazdálkodott ott a környéken) – a hajléktalan lét ugyanis olyan mély nyomot hagyott bennük, hogy 80%-uk visszajött Budapestre, a szállóra, illetve a nagy többségük az utcára került vissza.

Berki Judit: A felnőttoktatás akkor lehet eredményes, ha a résztvevő motivált: átérzi a tudás fontosságát, és biztosítottnak látja, hogy a tanfolyamon való részvétel hosszú távon ad perspektívát számára. Ha ezt nem tudjuk nyújtani, akkor a tudásátadás a ma már nagyon deprivált társadalmi csoportok számára elveszíti azt a fajta jelentőségét, ami más társadalmi csoportoknál folyamatosan jelen van. Tömeges munkanélküliség van az aktív korú roma munkavállalók között. Ugyanakkor a fekete gazdaság virágzik a roma munkavállalóktól, akiket éhbéért dolgoztatnak, mert rá vannak szorulva arra, hogy jövedelmük legyen. Ezek az emberek nem tudják vállalni, hogy tizenötezer forintért bent üljenek az iskolapadban. Munkaként kell elismerni a képzésben való részvételt, és meg kell teremteni azt a fajta finanszírozást, hogy a résztvevő a képzés idejére megkapja

a minimálbért. Ezen kívül rengeteg előnyét fel lehet sorolni a képzésnek (nem kell elutaznia, nem kell az utcán dolgoznia, vagy reggel 6-tól este 8 óráig kubikolnia az autópályán stb.), ami a résztvevőt motiválhatja. A hosszú távú perspektívát pedig akkor lehet megteremteni, ha a képzés egy térségfejlesztési politikához illeszkedik, vagyis tudni kell, hogy a térségben milyen munkákra van lehetőség, mi lehet a fejlődés iránya, és arra képzünk. Vannak olyan próbálkozások, hogy ezt vagy azt kell tanulni (most tárgoncás, most asztalos, most meg kazánkovács leszel), és senkit nem érdekel, hogy a résztvevők utána hol tudnak elhelyezkedni. Tudni kell, hogy hol mire van szükség. Helyben kell leülniük az embereknek, és közösen kidolgozniuk, mit fognak tenni annak érdekében, hogy a perifériára szorult, társadalmilag kirekesztett csoportok bekapcsolódjanak egy tanulást segítő, tanulást ösztönző-támogató rendszerbe. Fontos, hogy a problémát komplex módon kezeljük. A Magyarországi Cigányokért Közalapítvány például hosszú évek óta támogat mezőgazdasági kisvállalkozásokat, illetve kifejezetten megélhetési programokat, amelyek egy helyi szervezet vagy a kisebbségi önkormányzat koordinálásában működnek. A legjobb szándékkal mondhatjuk azt, hogy megtanítottuk benneteket, hogyan kell disznót tartani. De ahol jövedelemhiány van, ahol éhesek a gyerekek és enni kell adni nekik, ott nem fog tudni felnevelkedni a disznó. Megnéztem a munkaerő-piaci képzéseket. Még a komoly mezőgazdasági múlttal rendelkező területeken – ahol roma közösségek aktívan dolgoznak évek óta – sem indult aranykalászos vagy ezüstkalászos gazda képzés (ami azt az elismerést nyújtaná, hogy te ehhez értesz, ebben jó vagy), és nem kapcsolódott a képzésekhez egy vállalkozást segítő támogatás, amely a jövedelemhiánnyal küszködő társadalmi csoportok megkapaszkodását tudta volna segíteni: hogy önállóan, östermelőként vehessen részt egy piaci folyamatban, és akár a saját közösségébe, akár a tágabb közösségbe be tudjon illeszkedni.

Hegyesi Gábor: Nehéz egyetlen beszélgetésben a különféle csoportokról beszélni. Amit Tausz Katalin is elmondott, az használható, egészen kiváló. Ha megnézzük, hogy mit tudunk mondani, ami mind a három típusú képzésre igaz, akkor azt mondhatjuk, hogy a képzések akkor sikeresek, ha valós (munkaerő-piaci) igényekre épülnek, nem túlterheltek (nem szabad azt hinnünk, hogy a képzés mindent meg tud oldani) és legfőképp kliensközpontúak, s ebbe az is beletartozik, hogy a résztvevők érzelmi problémáival is foglalkoznak. A perifériával járó sérülések az egyént egész életében végigkísérik (Tausz Katiék szegény gyerekekről szóló kutatása például kimutatta, hogy a most éhes gyerek egész életében éhes lesz, mert mindig az az érzése, hogy soha nem tud jóllakni), ezért a képzésekben gondoskodnunk kell arról, hogy terápiás beszélgetések során a résztvevők feldolgozhassák ezeket az élményeket.

A legideálisabb persze az lenne, ha el tudnánk érni, hogy az emberek ne sodródjanak a perifériára, vagyis piacképesek maradjanak: ne sújtsák őket előítéletek, ne legyenek betegek és még hosszan sorolhatnánk.

Molnár Éva: Ha azt mondjuk, hogy a perifériára került rétegekkel kezdeni kell valamit, azt nem csak azért mondjuk, mert szép lelkek vagyunk, hanem azért is, mert ez gazdasági érdekel: a képzésbe befektetett pénz hosszú távon meg fog térülni.

Berki Judit: Ez a társadalom előregedő, ráadásul tömegek kerültek ki a legális munkaerőpiacról. Ha az aktív korú munkavállalókat és a fiatalokat nem fogjuk tudni bekapcsolni a munka világába, integrálni a társadalomba, borzasztó nagy ba-

jok lesznek, és 10-20 év múlva nem lesz, aki a nyugdíjamat fizetni tudja. Ezzel a kérdéssel szembe kell állítani az embereket, és ebben a médiának is nagy a felelőssége. Tudnunk kell persze, hogy a társadalmi közgondolkodás megváltoztatása nagyon szisztematikus, aprólékos munka.

Mátyus Alix: Én a társadalom egyénhez való viszonyára szeretnék rávilágítani, ami a mindenkori perifériára kerülés gyökerét mutatja meg. Amikor az első könyvemhez gyűjtöttem az anyagot, és egy munkásszálást tanulmányoztam, a szocializmusban éltünk. Elhozták a fiatal lányokat vidékről, azzal, hogy szüksége van rájuk a textiliparnak. Amiből eljöttek, számukra érvényesebb, zártabb, védelmet nyújtóbb, tehát egészségesebb környezet volt. Akkor arra ment ki a játék, hogy el lehessen mondani egy társadalmi rendszerről, hogy abban minden emberre szükség van. A szociológusokat foglalkoztatta, hogy ezek az áldozatok tekinthető fiatalok mit élnek át, miben károsodnak, miben fejlődnek, de a kérdés nem volt társadalmi ügy. A probléma ma is ugyanez: vannak kérdések, amelyekkel különböző társadalmi, illetve foglalkozási csoportok foglalkoznak – ez lesz a munkájuk, ezzel keresik a pénzt –, s eredményeket érnek el. De szó sincs arról, hogy egy valós, akut társadalmi probléma társadalmi ügy lenne. Ma, úgy gondolom, ugyanígy a perifériára kerültek ügye sem társadalmi ügy. Abban az értelemben nem, hogy a perifériára kerültek ügyét tényleg meg akarná oldani a társadalom. Ugyanis elég kézen fekvő, hogy ha egy társadalmi csoport partra vetett halként a parton van, akkor két megoldás adódik: vagy el kell árasztani a száraz területet, vagy vissza kell juttatni a halakat a vízbe, más megoldás nincs. S a perifériára szorultak ügyében – a képek megfelelően – sem az egyik, sem a másik variációra nem készül a társadalom. Érdemben foglalkozni sem foglalkozik vele, s érdemben döntéseket sem hoz, amelyek a helyzet megváltoztatására lennének jók.* S ezért manipulál. Tisztán és világosan az a társadalom beszél, amelyik kész a társadalmi problémákkal szembenézni. S ahogy nem volt ilyen a szocializmus, nem ilyen a kapitalizmus sem. Abban a fél állapotában pedig, amelyikben mi most élünk, még kevésbé. A szocializmusban a manipuláció jól kialakult, finom formái okán, a felszínen rend látszott, s mintha a társadalomban kijelölődött volna az ember helye. Itt és most reflektorfényben vannak a problémák, a hontalanok a járdán fekszenek, s itt és most a kenyér és cirkusból az utóbbit a kereskedelmi televíziók biztosítják. De azoknak, akiknek nincs fedél a fejük fölött, még ebből sem jut. Ha egy ember bizonyos törvények szerinti dolgok elszenvédője, akkor áldozat. Egy áldozattal szemben pedig kevésbé engedi meg magának az ember, hogy a szagával legyen elfoglalva. Ma ő fekszik ott, holnap én. Ugyanolyan véletlenszerűen múlik, mint az, hogy milliómos ki lett hirtelen. A jelenségek mögötti törvényszerűségek csak a végeredményeket szávatolják. Itt, ott találhatja magát az ember valahol, ahol még 15 éve nem hitte volna. Annyira fent és annyira lent. De mert most a lent a téma, hát ki lehet mondani, ez egy olyan társadalmi rendszer, amelyik azzal az emberrel bánik el a legkevésbé, amelyik folyton résen van. A résen levéshez pedig fizikai kondíció és társadalomismeret kell. Ma még annak a polgárnak sincs kellő, aki szemrevételezi a lecsúszottakat. És hogy jutnak majd hozzá, akik már lecsúsztak. Akik meghatározzák a kondí-

*Mégisnerv a Pest megyei Munkaügyi Központ Roma Programját, ma már bizakodóbb vagyok. Lásd a folyóirat KITEKINTÉS rovatát!

ciókat és állapotokat, nem érnek rá a perifériára szorultak valós problémáját észrevenni. Mintha fent senkinek nem lenne ez olyan nagyon érdeke. Vagy legalábbis van más, ami előbbre való.

Berki Judit: Nem vagyunk szolidárisak a társadalmilag ki-rekesztett csoportokkal, és ez egy nagyon fontos kérdés. Pozitívnak tartom, hogy az utóbbi években egyre nyíltabban beszélünk erről a problémáról. Elindult egy másfajta gondolkodás, és ma már nem azt sulykoljuk az emberekbe, hogy hibás vagy, mert szegény vagy, mert nem dolgozol, de a társadalmi közgondolkodáson van még mit változtatni.

Ma az a gyakorlat, hogy tudjuk az emberek helyzetét, hogy mihez van kedvük, miben tehetségesek, és hogy mi milyen életmódot képzelünk el nekik, és ezt szörnyűnek tartom. Beszélgettem valakivel arról, hogy jövőre elkezdjük a települészámolást és rehabilitációs programot. Komplex módon kívánjuk megvalósítani az oktatást, képzést, foglalkoztatást, az egészségügyi szolgáltatáshoz való hozzáférést, mert ha csak egy is hiányzik, akkor a program nem fog sikerülni. Azt mondta az illető, hogy azon a pénzen, ami erre a komplex programra kellene, azon most kutassunk. Mint kiderült, soha nem járt még ilyen telepen. Kíváncsi vagyok, akkor is ezt javasolná-e, ha eltöltött volna ott egy hetet. Mintha valami misztikum lenne ez a dolog, mintha nem is létezne ez a magyar társadalomban, mint-hogyha nem is akarnánk erről tudni. Pontosan ilyen a fogyatékos ügy is, azt is jól eldugtuk, meg az idősek otthona, ahol pl. elfekvő van – oda nem is igen szeretünk bemenni, mintha az nem is az élet része lenne, hogy valaki esetleg gondozást igényel.

Nézzük meg a marginalizálódott, hátrányos helyzetbe került csoportok mögé épített intézményi rendszert, és vegyük az idősek problémáját, hogy egy kicsit kiszakadhassunk a roma ügyből. Azt látjuk, hogy a szociális alapellátó rendszer működik, de egyáltalán nem épít arra, hogy az időse ember önkéntes munkában mennyi mindent tudna tenni a helyi közösségben: odafor-dulni a fiatalok felé, vagy a nálánál idősebb, egy kicsit betegebb emberek felé – hiszen a hasznosság érzésénél nincsen fontosabb dolog. (A szociális ellátórendszerbe ma annyi fér bele, hogy az időse embernek odadobjuk a kaját, aztán másnap, ha megyek az ételhordóért, majd kiderül, hogy megette-e vagy nem.)

Elértéktelenedik számunkra a gyermek, elértéktelenednek az idősebbek, elértéktelenednek azok a csoportok, akik az utcán vannak, és elértéktelenednek a romák. Valahogy úgy állunk hozzá ehhez a kérdéshez, hogy mi még egészségesek vagyunk, munkánk van, okosak vagyunk, fogyasztunk, mert hiszen ez egy fogyasztói társadalom. Minden rendben van körülöttünk, és aki ezt a versenyt nem tudja tartani, az menjen el valahová.

Gyenes Zsuzsa: Arra a nagyon bölcs belátásra jutottunk, hogy a perifériára szorult társadalmi csoportok felzárkóztatásához, életminőségük javításához nem elég csak ezekkel a csoportokkal foglalkozni – az egész társadalmat tanítani kell ahhoz, hogy a perifériára szorult csoportok integrálódni tudjanak.

Hegyesi Gábor: Nem mindegy, hogy a hajléktalanokkal foglalkozó szociálpolitika miről szól. „Csak” a túlélésről (hogy a hajléktalan ne haljon éhen és ne fagyjon meg – ez is fontos), vagy a mobilitást is elősegíti. Ha a szociálpolitika nem jó, akkor hiába tanítjuk a hajléktalant. Másrészt ha nem tanítják meg rendszeresen olvasni és számolni, akkor nem tud értelmezni egy gyógyszer receptet, nem tudja megtanulni még a krumpliföld kapálását sem, mert nem tudja elolvasni, miben különbözik egyik

bogár a másiktól – a minimális funkciókat nem tudja. Egymásra épül minden, és ha a rendszeren belül nem társadalompolitika céllal működnek, akkor meg van nehezítve a legjobb oktatás is. Mert ahogy az egészségügy átveszi a társadalmi funkciókat, az oktatásnak is át kell venni mindenféle más funkciót. Néha bírja, mert vannak nagyszerű tanárok, nagyszerű kollégák, de sokszor nem tud egyszerre egészségügy lenni, foglalkoztatási és lakás osztály.

Molnár Éva: Én egy kicsit más nézőpontból közelíteném meg a problémát, mely így inkább az emberi méltóságról, mint az oktatásról szól. Nyáron voltam Bécsben a Caritas hajléktalanszállásán – inkább nevezném szállodának –, fantasztikus élmény volt. 60 ember lakik a szállón 21 négyzetméteres, tehát tenyérnyi garzonokban, olyan körülmények között, hogy minden van, ami az emberi élethez szükséges. Belépsz a hajléktalanszállás kapuján, és nem az a penetráns hypo meg domesztosz szag üti meg az orrodát, amitől majdnem elájulsz, hanem ugyanolyan tisztaság illat, mint egy rózsadombi házban. Az épület kétszintes, a két szint között van egy rács, ami színesre van festve, és csak azért rakták oda, mert nagyon sok embernek van alkoholproblémája. Akik ide bekerülnek, azok fizetnek az ellátásért. A nyugdíjasok a nyugdíj egy megadott százalékát, akinek nincs jövedelme, az kap valamiféle szociális járadékot, amiből az ellátást fizetni tudja, ily módon nincs különbség a hajléktalanszállón lakó emberek között. Mindenki tudja, hogy az itt élőknek milyen múltjuk van, milyen képzést kaptak, mégsem egy asztal körül ülő tudós társaság, hanem ők hatvanan – köztük mozgássérültek és másfajta fogyatékkal élő emberek – döntik el, hogy mit akarnak tanulni, milyen szabadidős vagy sporttevékenységre van igényük, vagy milyen közösségi teret akarnak kialakítani maguknak. A tudós társaságnak pedig az a feladata, hogy ehhez az akaráshoz hozzárakják azt az oktatási módszertani bázist, amivel lehet mit kezdeni. Mert hiába a parádés oktatási rendszer, hiába a kiművelt emberfők sokasága (régén is ennyien voltak, csak máshová kerültek a hangszűlyök, úgyhogy felesleges kongatni a vészharangot), meg kell tanulni, hogy másfajta módszerrel kell közelíteni egy cigánytelepen élő roma családdhoz, másfajta oktatási módszerrel kell közelíteni egy hajléktalanhoz, akinek a létalapja a probléma, és másfajta módon kell közelíteni azokhoz, akik kiestek a munkaerőpiacról, és hiába próbálnak kapaszkodni, mindig leverik a kapaszkodóról. Az emberek meg tudják mondani, hogy mire van szükségük, csak meg kell tőlük kérdezni. Nem nekünk kell kitalálni, hogy az embereknek mi a jó – ők megmondják, mi kell nekik. Nekünk pedig van egy szakmánk, amelyhez értünk, és az a feladatunk, hogy a képzés rendszerét az érintettekkel együtt kidolgozzuk.

Hegyesi Gábor: Biztosan nem tudunk olyat kitalálni, hogy „a képzés”. A képlet elméletileg persze nagyon egyszerű: van az igénylő, és van a szolgáltatást nyújtó. A szolgáltatást nyújtó azonban sajnos nem mindig igényes. Van egy oktatói csoport, amelyik tanít itt is, ott is, amott is – mindenféleképpen lehet kasszálni, felsőoktatásban, középszinten –, csak épp a lényeg nem valósul meg. Javítani kell a képzések infrastruktúráját, morálját, egyfajta kontrollt, egyfajta akkreditációs rendszert, egyfajta nyilvánosságot kell teremteni, hogy a rossz minőségű, nem kliensorientált, nem szükségletre válaszoló képzések lehetőleg be se tudjanak indulni, vagy ne tudjanak újra és újra megvalósulni. Ismerek sajnos a civil szektorban olyan szociális munkást, aki a 4., 5., 6. OKJ-s tanfolyam után sem tud elhelyezkedni (ez

már túlképzési probléma), mert a képző cég nem figyeli a bevá-lási kritériumokat, és évek óta ugyanazt oktatja.

Gyenes Zsuzsa: Azt hiszem, eljött az ideje annak, hogy megnézzük, milyen képzések vannak jelenleg, amelyek a perifé-riára szorultak tanulási lehetőségeit segítik.

Bódi Zsuzsa: Elhangzott egy fontos dolog: Magyarországon a hajléktalanokat is homogén közegként kezelik és a cigányo-kat is – megmondják, hogy mi a jó nekik. Ezért nem működik a hajlék talan ügy, és ezért nem működik a cigány ügy sem. Tör-tént viszont egy nagy előrelépés az utóbbi 5-6 évben: kialakult a cigány közösségi házak rendszere, s ott már tudják, hogy mit akarnak ezek a közösségek. A cigány közösségi házak differen-ciált programjai mutatják, milyen differenciált a cigányság. A Népfőiskolai Társaság szervez tanfolyamokat a funkcionális analfabétáknak Borsodban, Szabolcsban (ezek jól beváltak és van irántuk érdeklődés az országban), a közösségi házak szerve-zik az alapfokú képzést, de gond van a finanszírozással. (Azt mondják, hogy az alapfokú képzést a munkaügyi központnak össze kell kötnie valamilyen OKJ-s tanfolyammal.) Itt van a digitális oktatás, amit szintén a cigány közösségi házak szerve-nek Borsodban. Aztán ott van az ösztöndíjrendszer – most már nagyon sokan tanulnak a felsőoktatási rendszerben. Látszik te-hát, hogy nem egy homogén közegről van szó: vannak olyan térségei az országnak, amelyre az analfabétizmus a jellemző és olyan térségei, ahol képzett munkaerő van. Besenyőtelken és más településeken ott maradtak – sírnivaló, én régóta foglalko-zom cigány ügygel – azok az emeletes, központi fűtéses házak, amelyeket az együtt dolgozó brigádok egymást segítve fölépítet-tek, amikor följöttek Pestre dolgozni – most a képzett szakem-berek ott vannak munka nélkül, átképzésre lenne szükség. Azt is problémának látom, hogy nem nagyon szerveznek ingyenes képzéseket olyan szakmák tanulására (védőnő, családgondozó, iskolai asszisztens), amelyekre vidéken szükség lenne. Az ország egyharmadában nincsen megoldva az alapfokú ellátási hálózat szakemberellátása, az idősek gondozása stb. Ha ebben előrelép-nénk, a cigányok közül is sokan tanulhatnának, s szerezhetné-nek olyan szakmát, amely a folyamatos helyi megélhetést bizto-sítja.

Berki Judit: Nagyon fontos, amit mondtál, Zsuzsa, csak azt kell tudnotok, hogy a roma közösségi házak tulajdonképpen azért jöttek létre, mert hiába kiabáltak a helyben lévő roma kö-zösségek, senki nem hallgatta meg őket, senki nem figyelt oda a problémáik kezelésére. Egy-egy nagyobb településen ott van-nak a közművelődési intézmények, de nem tudtak reagálni azokra a problémákra, amelyeket a roma közösség – teljesen jo-gosan – megfogalmazott, és azokra az igényekre, amelyeket ar-tikulált. Magunk tanultuk meg, hogy mit kell csinálni, és köz-ben létrehoztunk egy közművelődési intézményhálózaton belüli vagy kívüli, párhuzamos intézményhálózatot, ami kiválóan funkcionál. (Ráadásul most 28 millió forintot lehetett nyerni az Oktatási Minisztérium Phare programján, amivel megerősít-jük a szegregált közösségi házak intézményrendszerét.) Nem azt kell nézni, hogy cigány családsegítő jön létre, roma közösségi ház jön létre, mert ez a fejlődésnek csak egy bizonyos ideig tar-tó szakasza, utána az integrációnak kell megkezdődnie – nem ülnénk itt e körül az asztal körül, ha ebben nem hinnénk. (Eb-ben a pillanatban mindenki örül annak, hogy a romák majd idehozzák a pénzt: az önkormányzat odaadja a pecsétet, bizto-sítja az ötszázezer forintot – „hú, de jó, hozunk helyette tízmil-liót!”.) Amikor pedig arról beszélünk, hogy semmitmondó kép-

zetségeket tanítunk meg az embereknek, akkor a távmunkahe-lyek jó ellenpéldák. A perifériára került réteg dolga ma nem csak az értelmiség feladata, mert ennek a súlyát nem lehet ránk pakolni és azt mondani, ha integrálódtak, jó, ha nem integrálódtak, úgy is jó.

Hegyesi Gábor: Hoztam egy hosszú listát, amelyen a civil szférában megjelent képzési formák szerepelnek – zseniálisak a programok: a foglalkoztatásban, a női programokban, az „újra kezdem” programokban... Az egyetem mellett a Nonprofit Humán Szolgáltatók Országos Szövetségében dolgozom. Épp a mai elnökségi ülésre hozták a kollégáim a tagozati munkákat – fantasztikus, ötletes dolgokat csinálnak: lakossági szolgáltató központokat szerveznek és rengeteg, helyi szükségletet kielégítő tanfolyamot (vállalkozói tanfolyam, varrótanfolyamokat, gon-dozási tanfolyam) indítanak. Talán nem kell magyaráznom, mennyire humanizáló hatású azok számára, akik szegregáltan élnek az életüket, elfelejtve, beskatulyázva, abban a hitben, hogy én senkit nem érdelek az, hogy jön egy társaság, aki azt mond-ja, de jó, hogy vagy, neked problémád van, nekem programom. Ezzel mindenki jól jár, a helyi közösségekben és az országban pedig pezseg az élet. Mert a szétesés, a hajléktalan kilátástalan-ság, a 100%-os munkanélküli falvak nyomora mellett Rákóczi-falvától Veszprémig, kistelepusúléseken, nagytelepusúléseken pezseg az élet. Érdemes lenne – és ez talán a művelődési intézetet is ér-dekli – egy gyűjtést, egy képzési módszertani kifizetést kezde-ményezni, amelyben például szerepelhetne, hogy hol tart, mint tart Bálint György problémája, hogy milyen képzések voltak. Rengeteg képzési ötlet volt már, amely azért halt el, mert má-sodik menetben nem volt már rá – pályázati – pénz. (Itt van például a Gandhi iskola problémája.) Össze kellene gyűjteni ezeket a képzéseket, hogy a fény meg az árnyék egy kicsit köze-lebb kerüljön egymáshoz, hogy ne kelljen mindent mindig újra kitalálni, hiszen rengeteg szellemi energia van ezekben az ötle-tekben. Sokan demokratikus gondolkodásúak, és odaadják in-gyen az ötletet, vigyék és csinálják máshol is.

Gyenes Zsuzsa: Örülök, hogy ilyen pozitív kicsengést ka-pott ez a beszélgetés. Nagyon nagy dolgokról beszéltünk, ame-lyekhez mi talán kicsik vagyunk: a szektorok együttműködése, a társadalmi szolidaritás, az egyénre épülő, a helyi közösségből ki-induló szemléletmód és képzések. Talán ez a „jó képzések pél-datára” – amire már vannak kezdeményezések és próbálkozá-sok – lehetne egy kézzelfogható eredménye és hozadéka ennek a mai beszélgetésnek.

A felnőttképzésben az egymástól való tanulás a leghatéko-nyabb tanulási forma. Remélem, hogy az elmúlt órákban egy-mástól is sokat tanultunk, s ez a további munkánkhoz is újabb inspirációkat ad.

